

SPRAVEDLNOST A MEZINÁRODNÍ PRÁVO VEŘEJNÉ

VLADISLAV DAVID

Byl jsem velmi potěšen, když jsem byl vyzván napsat článek k počtě vzácného člověka a vynikajícího odborníka prof. JUDr. Zdeňka Kučery, DrSc. Zvolil jsem téma pro mne nové, ale s vědomím, že se Zdeněk Kučera ve svém životě stále setkával s otázkou, co je spravedlnost a zda vůbec existuje.

I.

Z nadpisu tohoto pokusu o úvahu vyplývá, že oba pojmy neslučujeme, a proto mezi nimi klademe spojku „a“. Najdeme velké množství bibliografie týkající se spravedlnosti jako vlastnosti lidského chování. To proto, že lidstvo, a to nejen filosofové, se snaží odjakživa objasnit, co se skrývá pod pojmem spravedlnost. Znovu zdůrazňují, že jde o pokus; snad bude našinci z časového hlediska umožněno zpracovat toto téma z hlubšího pohledu.

O druzích spravedlnosti, o jejím vymezení v právu, o mezích uplatnění spravedlnosti v právu a jejím vztahu k jiným etickým zásadám – o tom všem (i dalších problémech) najdeme dostatek pramenů především ve dvou pozoruhodných pracích u nás nedávno vydaných.¹ Například M. Večeřa rozeznává základní principy spravedlnosti a do plurality okruhů spravedlnostního hodnocení zařazuje spravedlnost etickou, sociální, ekonomickou, politickou, lidskou, transcendentální, legální, spravedlnost práva a další. P. Holländer pojmově vymezuje spravedlnost formální a materiální, spravedlnost a rovnost, zákonnou a nadzákonnou, obecnou a individuální atd.

Naším cílem bude vyexcerpovat v teorii mezinárodního práva veřejného (dále jen „mezinárodní právo“) a v jeho praxi poznatky o uplatnění pojmu spravedlnost v mezinárodním právu veřejném. Je to však práce obtížná, neboť dějiny mezinárodního práva postupuje spíše nespravedlnost.

¹ Večeřa, M., *Spravedlnost v právu*. Masarykova univerzita, Brno, 1997. Holländer, P., *Filosofie práva*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., Plzeň, 2006.

II.

Řecká doba přinesla světu neopakovatelnou filosofii, připomeňme si alespoň dva myslitele.

Podle Platona je spravedlností státu ústava. Podle jeho *Ústavy* není třeba zákony upravovat podrobně, spravedlnost je zákon vepsaný do srdce lidí.² V *Zákonech* rozlišuje mezi spravedlivým na základě přírody a spravedlivým na základě zákona.

Aristoteles (384–322) dospěl k dualismu platného a přirozeného práva. Právo je to, co je spravedlivé. Existuje spravedlnost etická a zákonná. Dalším rozměrem spravedlnosti je spravedlnost korektivní (opravná); kdo v rozporu s právem má víc, než mu náleží, tomu se odejme, aby obě strany měly to, co jim patří.³ Tato klasická koncepce spravedlnosti je dnes již těžko použitelná.

Římská doba zrodila právo a nauku o něm. Projevem římské státnosti byla válka, která byla pro jednotlivce ctí. Existovaly čtyři spravedlivé důvody vedení války (pak šlo o *bellum iustum*): 1. porušení římského dominia, tedy ochrana vlastních práv; 2. ublížení vyslancům; 3. porušení smlouvy; 4. podpora, kterou poskytl stát dosud přátelský nepříteli Říma. Avšak ve všech případech byla válka ospravedlněna jen tehdy, když stát-viník neposkytl přiměřenou satisfakci. Řím vytvořil doktrínu o spravedlivé válce.

Také ve středověku se válka považovala za faktický stav, tedy neprávní. Války byly opět neobyčejně kruté. Církev se snažila alespoň zmírnit způsoby vedení válek a omezovat válečné násilí. Válka se má také řádně vyhlásit, jinak není „spravedlivá“. Podle Tomáše Akvinského (1224–1278) je předmětem spravedlnosti (*obiectum iustitiae*) právo. Zákon je slovy formulované právo (*ratio iuris scripta*), poznatelné rozumem.

Středověk vytvořil základy mezinárodního práva. Mezi zakladatele je počítán Francisco de Vitoria (1480–1546) a zejména jeho tvůrce Hugo Grotius (1583–1645), který již dovedl řešit otázky vztahů mezi státy podle pravidel přirozenoprávního pojetí mezinárodního práva. Podle Grotia je válka spravedlivá jen tehdy, je-li prostředkem donucení, jako sankce proti porušiteli mezinárodního práva obecného (*ius naturale*) a partikulárního (*ius voluntarium*). Švýcar Emmerich de Vattel (1714–1767) uvedl, že základem každé společnosti je spravedlnost, každý stát musí dbát práv druhého státu. Předmětem vědy jsou principy spravedlnosti a jejich aplikace v praxi států. Vyslovil se jen pro obrannou válku.

V dalším období až do začátku 20. století nacházíme v nauce o státu a mezinárodním právu spíše jen fragmentární názory na úlohu spravedlnosti v dějinách lidstva. Například G. W. F. Hegel (1770–1831) napsal, že nespravedlivé právo je bezprávním. Známý je však jeho názor, že „vnější státní právo“ (tak označoval mezinárodní právo) je sice výrazem vzájemného poznávání, ale spor mezi státy může být rozhodnut jen válkou. J. J. Rousseau (1712–1778) chtěl odstranit nespravedlnost zmenšením rozdílů mezi chudými a bohatými, podle Ch. Fouriera (1772–1837) je společenská realita od základu nespravedlivá a vzniká špatným rozdělením zisku ve společnosti, podle P. J. Proudhona (1809–1865) je spravedlnost výrazem překonávání rozporných sil ve společnosti apod.

Je zajímavé, že problematika spravedlnosti se v praxi mezinárodního práva uplatnila s rozvojem arbitráže jako formou řešení mezinárodních sporů. Arbitrážní nálezy nachá-

² Krsková, A., *Dějiny politického a právního myšlení*. Eurolex Bohemia, 2003. s. 52 n.

³ Krsková, A., *op. cit.* pozn. 2, s. 70.

zely svůj pramen v ekvitě (*aequitas*), tj. v rozhodování podle úvah o spravedlivém uspořádání daného vztahu (rozhodování *ex aequo et bono*), jež bylo vlastní anglosaskému právnímu myšlení, a také podle obecných zásad právních (uznávaných civilizovanými národy), tedy podle zobecněného obsahu ustálených zpravidla civilistických institutů vnitrostátního práva, jež bylo naopak vlastní právníkům evropsky edukovaným.⁴

Téměř 200 rozhodčích výroků ve sporech státní povahy ustálilo během 19. století arbitrážní formu smírného řešení sporů natolik, že mohla být na první Haagské mírové konferenci (1899) institucionalizována ve Stálý rozhodčí soud (*Cour permanente d'arbitrage*).

Později se od aplikace ekvity upouštělo jednak s tím, jak se oslabil význam mezinárodní arbitráže, jednak s tím, jak se začaly postupně přijímat instituty a pravidla obecně platného mezinárodního práva.

I když pojem spravedlnost se v minulosti uplatňoval v souvislosti se společenskými poměry, přece jen nejvýrazněji se projevil při zdůvodňování vzniku a průběhu válečných událostí. Je to patrné ještě na počátku 20. století, kdy byla přijata *Úmluva o počátku nepřátelství* (1907), podle níž „válečné akce nesmějí být zahájeny bez předchozího a nedvojsmyslného prohlášení, jež musí být oznámeno buď formou zdůvodněného vyhlášení války, nebo formou ultimata s podmíněným vyhlášením války“. Právní rezultat války se řídil jen faktickým výsledkem ozbrojeného střetu.

Tento stav se v podstatě nezměnil ani po první světové válce. Pakt Společnosti národů nezakázal válku, zavedl jen rozlišování na války legální a nelegální místo dřívějšího dělení na války spravedlivé a nespravedlivé. Nelegální válka byla výrazem porušení pozitivněprávních předpisů, především formálně procedurálních náležitostí, jež stanovil Pakt Společnosti národů (zejména v čl. 12). Proto mohl i stát, který neměl spravedlivou příčinu k válce, vést legální válku, jestliže vyhověl formálním požadavkům Paktu. Naproti tomu stát, který měl všechny důvody ke spravedlivé válce, mohl být nicméně vinen z toho, že vede válku nelegálně. Teprve Briand-Kelloggův pakt (1928) zakázal válku jako „prostředek národní politiky“, tedy i kdyby sloužila k vynucování práva. Zákaz použití síly byl tedy pozitivněprávní normou již před druhou světovou válkou.

Projdeme-li základní mezinárodněprávní literaturu z té doby, shledáme, že mnohem více stran je věnováno válečnému právu než mírovému.

V současném mezinárodním právu se spravedlnost dosud nejvíce zvýraznila ve Statutu Mezinárodního soudního dvora v Haagu (*International Court of Justice*), a to v jeho čl. 38, podle něhož MSD bere za podklad při rozhodování ve sporném řízení (*contentious proceeding*):

- mezinárodní smlouvy, ať obecné či partikulární, jež stanoví pravidla výslovně uznaná spornými stranami,
- obecně platné mezinárodní právo obyčejové,
- obecné zásady právní,
- soudní rozhodnutí a učení znalců mezinárodního práva, a to jen jakožto podpůrný prostředek k určování pravidel mezinárodního práva,
- spravedlnost (*ex aequo et bono*), a to na základě dohody sporných stran.

⁴ Čepelka, Č. – Šturma, P., *Mezinárodní právo veřejné*. Eurolex Bohemia, Praha, 2003, s. 50.

Mezinárodní soudní dvůr však dosud žádný mezinárodní spor na základě spravedlnosti neřešil. Z mezinárodněprávního hlediska je MSD nový soud a nikoli pokračování Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti při Společnosti národů, i když mezi oběma soudy existuje určitá souvislost, především formální.

V kontextu s právním nazíráním lze spravedlnost pojmově vymezit jako hledisko posuzování správnosti právních pravidel a jejich použití v právní praxi. Spravedlnost se spojovala jen s lidským chováním, aplikovala se pouze *ad personam*.⁵ Lze o ní pojednat i v souvislosti s chováním států jako základních subjektů mezinárodního práva? Může být uvedený příklad čl. 38 Mezinárodního soudního dvora příkladem k následování? To je jedna z nejdůležitějších otázek pro naši úvahu.

Někdy splývají představy o spravedlnosti a morálce. Podle anglického právního teoretika H. L. A. Harta je spravedlnost charakteristický rys morálky, zatímco „zákonny a jejich aplikace mohou mít, případně postrádat vynikající vlastnosti jiného druhu“.⁶ Tvrzení objasňuje na příkladu: otec se dopustí ohavného činu vůči svému dítěti. Takový člověk nepochybně ignoroval svůj morální závazek vůči svému dítěti. Bylo by však podivné charakterizovat toto jednání jako nespravedlivé. Slovo nespravedlnost by se v uvedeném případě použilo pro takový čin, kdyby dotyčný otec vybral jedno ze svých dětí, aby ho potrestal za stejný přestupek přísněji než ostatní děti.

Hart si též všímá podobnosti a rozdílů mezi spravedlností a zákonem. Podle něho nelze hovořit o spravedlnosti a nespravedlnosti zákona, ale o spravedlnosti a nespravedlnosti jeho aplikace v jistém konkrétním případě.

Ve svém prvním vydání své práce (*The Concept of Law*, 1961) zpochybňuje význam a uplatnění mezinárodního práva jako právního systému, protože „nemá zákonodárný orgán, soudy s donucovací pravomocí a centrálně organizované sankce“. Že tedy mezinárodní právo sestává jen z primárních pravidel, ale postrádá sekundární pravidla. Dnes je již zcela jiná situace. Mezinárodní právo má sekundární pravidla v dostatečném počtu, předvídající, co má nastat v případě nesplnění primárních mezinárodněprávních norem. Již *Vídeňská úmluva o smluvním právu* (1969) obsahovala jak primární (materiální) normy, například platnost či neplatnost mezinárodních smluv, tak i sekundární (procesní pravidla), tedy jak se mohou státý dovolávat neplatnosti smlouvy a řešit vzniknuvší spor mezi státy. Existuje propracovaný systém sankcí, jež mají státy k dispozici, a kromě toho centrální (ale i regionální) systém donucení organizovaného společenství států, tedy systém mezinárodního soudnictví stálého i *ad hoc*. Proto se jeví Hartovy vývody z roku 1961, převzaté ovšem i českém překladu jeho práce v roce 2004 (*Pojem práva*, s. 212) jako zastaralé.

III.

Spravedlnost a právo jsou dva různé pojmy, ale tato skutečnost nebrání tomu, aby se nedoplňovaly. J. Derrida výstižně uvedl, že spravedlnost je věčný nárok,

⁵ Hayek, F. A., *Právo, zákonodárství, svoboda*. Praha, Academia, 1994, s. 163 n.

⁶ Hart, H. L. A., *Pojem práva*. Praha, Prostor, 2004, s. 157.

označení požadavku.⁷ Právo má snahu uskutečňovat se ve jménu spravedlnosti a spravedlnost chce být zakotvena v právu. V tom spočívá tento známý Derridův „princip neuchopitelnosti“. Spravedlnost jakožto nárok se neustále děje a je proto ve své absolutnosti neuchopitelná.

V základním rozdílu mezi pojmy spravedlnost a právo spočívá i souvztažnost obou principů. Přesně to uvádí M. Večeřa, když staví proti sobě dva nesmiřitelné názory:⁸

1. Žádný zákon (právo) nemůže být nespravedlivý(é), což je pozitivisty často opakovaná Hobbesova myšlenka. *No law can be unjust.*

2. Nespravedlivý zákon (právo) není zákonem (právem) – známá maxima přirozeno-právní teorie (*lex iniusta non est lex*).

M. Večeřa upozorňuje též na odlišnost pojmů „legální spravedlnost“ a „zákonost“. Podle něho je **zákonost** vyjádřením důrazu na formální momenty, **legální spravedlnost** spíše na obsahová hlediska.⁹

P. Nesvadba k tomu uvádí, že vztah práva a spravedlnosti má mnoho podob. Cílem práva je spravedlnost, to znamená, že každé právo chápe sebe samo jako nástroj hledání a uplatňování spravedlnosti, a to již svým založením (tj. tím, že autoritativně kodifikuje „minimální spravedlnost“ a aplikuje na ni vynutitelnost).¹⁰

Autor této úvahy má možnost vzpomínat na přednášky profesora Františka Weyra¹¹ na brněnské právnické fakultě Masarykovy univerzity v letech 1946–1947. F. Weyr nepřijímal – v kontextu s názory H. Kelsena – myšlenku, že přirozené právo by mohlo být komplementární k pozitivnímu právu, ale vycházel z premisy ryzí (čisté) nauky právní: zákon stanovuje, co je spravedlivé, spravedlnost musí být vždy v souladu s určitým právním pravidlem, právo nelze moralizovat, právo s morálkou nelze spojovat.

H. Kelsen jako nesmiřitelný zastánce právního pozitivismu zdůrazňoval subjektivní a relativní charakter spravedlnosti, který znemožňuje rozpoznat absolutní spravedlnost.¹²

Aniž by se zabýval vzájemnými spory mezi zastánci právního pozitivismu, uvádí L. L. Fuller, že pozitivistická filosofie se neptá, co je právo nebo jak působí, ale odkud přichází; zabývá se především otázkou, kdo může tvořit právo.¹³

Domnívám se, že v dilematu přirozené – pozitivní právo lze spatřovat, přes dosavadní „vyostřená“ nebo „zjemňující“ pojetí, určité změny. Ustupuje **kontrast** „nadpozitivního“ s právem, které je v platné podobě rozhodující. V mezinárodním právu je to zvláště viditelné. Dlouhodobě **uznávané hodnoty** (obyčejové právo) jsou nyní zakotvovány do mezinárodních smluv, jež jsou recipovány právními řádami států. Postupné utváření a sblížování obecně platných mezinárodněprávních norem, ale i partikulárních pravidel o ochraně lidských práv a svobod (charty lidských práv v Evropě, Americe i v Africe), stejně jako normy vnitrostátní, vede k postupnému konvergentnějšímu charakteru této právní oblasti.

⁷ Derrida, J., *Síla zákona*. Praha, Oikúmené, 2002, s. 22 n.

⁸ Večeřa, M., op. cit. pod 1, s. 146.

⁹ Večeřa, M., op. cit. pod 1, s. 107.

¹⁰ Nesvadba, P., *Filosofie a etika*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2006, s. 316 n.

¹¹ Weyr, F., *Úvod do studia právnického*. Brno, Masarykova univerzita, 1994, s. 10 n.

¹² Kelsen, H., *Ryzí nauka právní*. Brno-Praha Orbis, 1933.

¹³ Fuller, L. L., *Morálka práva*. Praha, Oikúmené, s. 176.

Slučování či oddělování spravedlnosti od práva se mi jeví jako zastaralé. Spravedlnost je mnohem širší pojem než právo, můžeme ji posuzovat i jako jeden ze způsobů dodržování práva. Možná, že přesnější vymezení je „pravda“ a nikoli spravedlnost. Spravedlnost bývá jen jedna, kdežto pravda je názor mnoha, je to shoda většiny; čím více je těchto názorů, tím je jejich střetávání větší a výsledek je optimálnější. Více se také vytříbí podstatné od nepodstatného. Pro moderní společnost je hledání pravdy velmi podstatné, v mezinárodním právu je to věc dohody (konsensu), aby se konflikty odstraňovaly.

Spravedlnost je v mezinárodním právu obtížně uchopitelná. To, co se jeví jako legálně spravedlivé z abstraktního pohledu, to se může projevit ve vztazích mezi státy jako sporné, jako diskutovatelné.

Subjektem spravedlnosti je skupina lidí či společenské skupiny. Proto mohou být spravedlivými klasifikovány jen formy lidského chování a též pravidla, která toto chování upravují.¹⁴

To, co platí pro vnitrostátní právní normy, platí i v tomto případě pro pravidla mezinárodněprávní. Žádné takové pravidlo nemůže uspokojit všechny státy, přesněji řečeno, všechny státy různých právních systémů.

Spravedlnost je pojem značně široký, lze říci všeobjímající a časově neukotvený. Pohlíží se na něho jako na mimoprávní kategorii. Nejinak je tomu v mezinárodním právu. Ani při velmi extenzivním pohledu nelze na spravedlnost pohlížet jako na mezinárodněprávní pravidlo, jako na pramen mezinárodního práva smluvního. Může však mít podpůrný charakter při dotváření mezinárodních smluv a při jejich výkladu. Konkrétně řečeno, zda vztahy mezi státy, upravené právní cestou, se spravedlivě vytvářejí a rozvíjejí.

Lze se domnívat, že spravedlnost se může více uplatnit jako procesní kritérium. Mám na mysli problematiku mezinárodněprávní odpovědnosti za protiprávní chování, zkoumání situací, zda státy dodržují závazky vyplývající ze smluv, při určení, který stát je v dané souvislosti státem poškozeným a který je státem zainteresovaným.

Jako příklad uvádím podepsání dohody o Statutu Mezinárodního trestního soudu (dále jen MTS) dne 16. 1. 2002 (k ratifikaci došlo již v březnu téhož roku). MTS je již déle požadovaný institucionalizovaný nástroj k vynucování respektu kogentní ochrany lidských práv, aniž by se oslabovala suverenita členských států (je založen na principu komplementarity).¹⁵

Spojené státy americké se zúčastnily příprav k přijetí dokumentu, dokonce jej podepsaly, avšak odmítly jej ratifikovat a posléze dokonce odvolaly svůj předchozí podpis. Nebudeme se tu rozepisovat o příčinách amerického postoje, který zajisté není protiprávní, je však neobvyklý a v poměru k ostatním státům jej lze považovat za nespravedlivý. Státům někdy chybí, přeneseně řečeno, „vnitřní morálka pravidel mezinárodního práva“. To není problém interpretace. Problém může spočívat v tom, že státní moc chce spoluvytvářet jasná mezinárodněprávní pravidla, ale zároveň chce mít volnost při posuzování situací, jež nebylo možné předvídat v okamžiku přijetí smluvního pravidla. Avšak v každém případě by měly být přijaté mezinárodněprávní normy dodržovány, protože mezinárodní právo je, velmi zjednodušeně řečeno, existence pořádku mezinárodně udržovaného.

¹⁴ Hungr, P., *Nespravedlnost – základ práva*. In: *Právní filozofie* (ed. P. Hungr), Brno, Masarykova univerzita, 1993, s. 82.

¹⁵ David, V., *Zásada komplementarity neoslabuje státní suverenitu*. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 6, s. 141 n.

Na celou tuto záležitost by se mohlo pohlížet i z pohledu amerického ústavního vývoje. P. Holländer ovšem z pohledu vnitrostátního ústavního práva k tomu uvádí, že platí subsidiarita hmotného práva k procesněprávnímu přezkumu.¹⁶ V případě postoje USA by šlo o akcent na procedurální spravedlnost před spravedlností hmotněprávní.

Po první světové válce, ale zejména po druhé, docházelo z nejrůznějších důvodů (například z důvodů lidských práv, v souvislosti s novým ekonomickým řádem a s nároky rozvojových zemí) k zestátňování. Správně se uvádí,¹⁷ že spravedlivé řešení závisí na situaci v konkrétním případě. Rozhodčí orgány ani soudy jako instance mezinárodního práva nejsou zpravidla zmocněny rozhodovat *ex aequo et bono*. Pravidlo, které předpokládá odškodnění (mluví se o restituční spravedlnosti) pouze za „oprávněné očekávání“, dovoluje se přiblížit k takovému řešení, aniž je třeba je zakládat na úvahách vycházejících čistě z morálky.

Spravedlivé řešení aktuální otázky mezinárodních vztahů může být v některých případech legiferačním předpokladem pro pozdější mezinárodněprávní pravidlo. Pro činnost orgánů OSN je nezbytné, aby v předsednictvu těchto orgánů a v některých výběrových orgánech (např. Komise pro mezinárodní právo) byly zastoupeny všechny zeměpisné oblasti a politické a právní kultury světa. V prvních letech činnosti OSN byl problém zastoupení různých částí světa na činnosti orgánů OSN řešen prostřednictvím *gentlemen agreements*. Se vzrůstajícím počtem členů OSN byly však takové dohody stále hůře dosažitelné. Proto se přistoupilo na systém spravedlivého zeměpisného zastoupení (*equitable geographical representation*) států. Členské státy byly rozděleny na pět skupin: státy Asie, státy Afriky, skupina států Latinské Ameriky a Karibiku, státy východoevropské regionální skupiny a skupina západoevropských a jiných států.

Teprve budoucnost ukáže, zda se principy *de lege ferenda* stanou i **obecně platným** pravidlem, nebo zůstanou jako *lex lata* jen součástí například evropského, tedy partikulárního práva.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (ve znění Protokolu č. 11, který vstoupil v platnost 1. listopadu 1998) uvádí v čl. 6 v nadpisu „Právo na spravedlivý proces“, přičemž v odst. 3 jsou taxativně vypočtena minimální (spravedlivá) práva. Je vhodné dodat, že tento článek snad evokuje nejvíce stížností ke štrasburskému soudu.

Pojem spravedlnost se vyskytuje, kromě čl. 6, též v čl. 41 uvedeného dokumentu, jenž je věnován spravedlivému zadostiučinění (*just satisfaction*) v pekuniární podobě, a to k tíži státu-porušitele dané smlouvy, v případě, že vnitrostátní právo dotčené smluvní strany umožňuje pouze částečnou nápravu.

Odkazy na spravedlnost najdeme i v *Evropské sociální chartě* z 18. října 1961. Vzhledem k ekonomicky různě rozvinutým evropským státům mají ustanovení Charty různou povahu: buď jde jen o programová prohlášení, nebo obsahují práva a závazky s omezenými účinky. Článek 2 obsahuje výčet spravedlivých pracovních podmínek, čl. 4 právo na spravedlivou odměnu za práci.

¹⁶ Holländer, P., op. cit. pod 0, s. 277.

¹⁷ Seidl-Hohenveldern, I., Mezinárodní právo veřejné. Codex Bohemia, Plzeň, 1999, s. 297.

IV.

Spravedlnost je pojem, který mezinárodní právo zatím pro svoji obecnost neosvojilo. Je spíše používán jako právní kritérium par excellence ke zdůraznění výsledků diplomatického jednání završeného konsensem států, při různých programových prohlášeních, při potřebnosti nesnižovat tu či onu právní kulturu a v nejširším zobecnění při opodstatnění pravidel, jež by měla být přijata.